

Lähdetekstien vaikutus Mikael Agricolan tekstien vihostumista ilmaisevien verbien rektioihin

Kun halutaan tarkastella kieltenvälistä vaikutusta vanhassa kirjasuomessa, Mikael Agricolan tekstit tarjoavat kiinnostavan ja monipuolisen tutkimusaineiston. Teokset on käännetty useista erikielisistä lähdeteksteistä, jotka ovat vaikuttaneet niihin monin tavoin. Esimerkiksi Uusi testamentti (1548) on käännetty teoksen saksan-, ruotsin-, latinan- ja kreikankielisistä versioista.

Tutkimuskohteenani ovat vihostumista ilmaisevien verbien rektiot.¹ Keskeinen tutkimuskysymys on, millaisin täydennyksin vihostumisverbien ärsyke on ilmaistu. Ärsyke on nimitys semanttiselle roolille, jota edustaa tunneverbien yhteydessä tunteen aiheuttava ilmiö tai olio (VISK, määritelmät s.v. *ärsyke*). Nykysuomessa vihostumista ilmaisevien verbien rektioina ovat allatiivi (*vihostua jollekin/jollekulle*), illatiivi (*vihostua johonkin/johonkuhun*) ja elatiivi (*vihostua jostakin*). Agricolan teksteissä kyseisten verbien rektio on kuitenkin nykykieltä moninaisempi: rektiona on useimmiten adpositio, harvemmin sijamuoto. Koska useat Agricolan teksteissä esiintyvät rektiot poikkeavat nykysuomesta, herää kysymys mahdollisista kontaktivaikutuksen jättämistä jäljistä.

Tutkimus tuo lisätietoa Agricolan teksteistä ja vanhan kirjasuomen ajan kielikontakteista. Hyödynnän aiem-

paa tietoa keskiajan ja uuden ajan taitteessa käytetyistä käännösmenetelmistä ja paneudun Agricolan tekstien käännösratkaisuihin vertailemalla niitä käännösten lähdeteksteihin. Selvitän, millaisia ovat ne erikielisten lähdetekstien rakenteet, jotka ovat toimineet käännöstyössä suomenkielisten rakenteiden mallina. Pääpaino on Agricolan teksteissä ja lähdetekstien vaikutuksen selvittämisessä, mutta tarkastelen vihostumista ilmaisevien verbien rektioita myös myöhemmissä raamatunsuomennoksissa. Tutkimus tuo siten uutta tietoa myös lähdekielten vaikutuksen laajuudesta ja vihostumisverbien rektioiden muuttumisesta Raamatun kielessä.

Mikael Agricola raamatunsuomentajana

Pääosa Agricolan teksteistä on Raamatun tekstien käännöksiä. Uskonnollisten tekstien ja erityisesti Raamatun kääntämisessä on omat erityispiirteensä. Raamatun kääntämisessä oli tärkeää, että alkutekstiä tulkittiin mahdollisimman uskollisesti, ja monet tutkimukset osoittavat, että Agricolan raamatunsuomennos on huolellista ja pikkutarkkaa työtä. Siinä näkyy uskollisuus alkuperäisille lähdeteksteille: tekstiin ei ole lisätty juuri mitään eikä siitä ole myöskään jätetty pois juuri mitään. (Itkonen-Kaila 1997: 16, 58, 72; ks. myös Heininen 1992, 1993; Salmi 2010.) Käännöstyössä on kuitenkin pyritty ajan luterilaisen ihanteen mukaan luontevaan

1. Kiitän arvioijia heidän tarkasta työstään. Kirjoitus on muokkautunut ja parantunut heidän rakentavien kommenttiensa ansiosta.

kansankieleen (Tarkiainen & Tarkiainen 1985: 181).

Agricolan aikaan Raamatun käännettiin kansankielille osin suoraan alkukielistä², osin muiden kielten kautta. Keski-ajalla Raamatusta oli yleisesti käytössä latinankielinen Vulgata; uskonpuhdistuksen myötä Lutherin saksannoksesta tuli tärkeä esikuva kääntäjille. Myös Erasmus Rotterdamilaisen Uuden testamentin latinan- ja kreikankielinen versio ja hänen raamatunselityksensä huomioitiin suomenkielisessä raamatunkäännöksessä. Näiden lisäksi keskeisiä lähdetekstejä suomennoksessa olivat ruotsinkieliset raamatunkäännökset. (Häkkinen 2007: 26–27; Itkonen-Kaila 2007: 57.) Esittelen Agricolan käyttämät lähdetekstit tarkemmin tuonempana.

Siitä, että Agricola on kääntäessään vertaillut käyttämiensä lähdetekstien erikielisiä versioita ja jopa teosten eri painoksia, on paljon tutkimustietoa (ks. esim. Heininen 1992: 247–248; 1993: 122–123; 1999: 274–275). Raamatun-suomennoksissa on runsaasti kohtia, jotka ovat yhtäpitäviä Lutherin saksannoksen sekä ruotsinkielisen kokoraamatun ja Uuden testamentin ruotsinnoksen kanssa mutta joiden sananmuoto eroaa latinan- ja kreikankielisten lähteiden vastaavista kohdista. Teksteissä on paljon tapauksia, joissa Lutherin sananmuoto on ainoana mallina Agricolan käännökselle. Sen sijaan tapauksia, joissa mallina olisi kiistatta vain ruotsinkielinen käännös, on vähän, sillä ruotsinkieliset käännökset noudattavat pitkälti Lutherin käännöstä. Myös suoraan klassisista kielistä peräisin olevia piirteitä, jotka ilmaistaan saksassa ja ruotsissa selvästi eri tavalla kuin klassisissa kielissä, on Agricolan teksteissä niukasti. (Schmeidler 1970: 366; Itkonen-Kaila 1997: 11–16, 57–65, 71–77, 87, 97, 104; 2007: 57–58; Salmi 2010: 235, 259, 344.)

2. Vanhan testamentin alkukielet ovat heprea (ja aramea), ja Uuden testamentin alkukieli on kreikka.

On kuitenkin huomionarvoista, että raamatun-suomennoksissa yhdenkin jakeen sisällä voi olla usean eri lähdetekstin vaikutusta (Schmeidler 1970: 366; Itkonen-Kaila 1997: 14, 16) ja, kuten tämäkin tutkimus osoittaa, yksittäiset rakenteiden osatkin voivat palautua erikielisiin teksteihin (ks. esim. 10 s. 233; vastaavia esimerkkejä esittää myös Salmi 2010).

Tutkimusaineisto, metodi ja keskeiset käsitteet

Olen poiminut tutkimusaineiston Mikael Agricolan teosten morfosyntaktisesta tietokannasta. Aineisto sisältää vain ne tunneverbien esiintymät, joissa on koki-ajan lisäksi ilmaistuna tunteen aiheuttava ärsyke, kuten *eipe hen heille wihastu* (A-III-434-[Ps-149:0]; tunneverbeistä ks. erit. Siirainen 2001; Murmann 2018). Rakenteet, joissa on verbin lisäksi vain koki-ajan, kuten *Ele nin wihastu / ettes itzeki paha teet* (A-III-261-[Ps-37:8]), olen rajannut aineiston ulkopuolelle, koska huomion kohteena on se, miten ärsyketäydennystä ilmaistaan. *Ison suomen kieliopin* mukaan ärsykettä ilmaistaan nykysuomessa lähes kaikkien tunneverbien yhteydessä elatiivimuotoisella lausekkeella, kuten *suuttua ~ loukkaantua ~ hermostua jostakin*. Suuttumisverbit voivat lisäksi saada allatiivisijaisen ihmistarkoitteisen täydennyksen, kuten *suuttua jollekulle*. Ärsykettä ilmaistaan myös illatiivisijaisella täydennyksellä, kuten *suuttua johonkin*. (VISK § 466.)

Agricolan teksteissä tietyssä sijamuodossa olevan täydennyksen tai tietyn adpositiotäydennyksen saavia vihastumista ilmaisevia verbejä ovat ainakin³ *julmasanasta johdetut verbit julmaantua, julmastua ja julmistua* (yht. 10 es.), *kyrkäs-*

3. On mahdollista, että Agricolan teksteissä ilmaistaan vihastumista aineistossa olevien verbien lisäksi esimerkiksi jollakin *kyrkästyä*-verbin tyyppisellä verbillä, jota ei osaa etsiä, jollei tiedä tällaista verbiä olevan Agricolan kielessä.

tyä⁴ 'vihastua' (VKS s.v. *kyrkästyä*; 2 es.), *suuttua* (4 es.) ja *vihastua* (24 es.).

Tutkimuksen keskeisenä metodina on vertailu. Tarkastelen Agricolan käännös-ratkaisuja rinnakkain käännösten lähde-tekstien kanssa. Monet yksittäiset rakenteet on käännetty siten, että kohdekielessä jo olemassa olevat rakenteet ovat saaneet uuden merkityksen ja uuden funktion lähdekielten vastaavien rakenteiden mukaan. Tällaista kieltenvälistä vaikutusta kutsutaan interferenssiksi. Käännösti-teessä sillä tarkoitetaan tilapäistä kieltenvälistä vaikutusta, joka rajoittuu käännettyihin teksteihin eikä leviä käännöksistä ja vakiinnu kieleen. (Paulasto, Kolehmainen, Kumpulainen, Meriläinen & Riionheimo 2014: 422, 425.)

Tässä tutkimuksessa kontaktilähtöisiksi katsotaan sellaiset muutokset, joille on rakenteen ja merkityksen kannalta selvä vastine lähdekielessä ja joiden toteutumista voidaan pitää vähemmän todennäköisenä ilman kielikontaktin vaikutusta. Kontaktivaikutus on todennäköinen, kun rektiot ovat toisiaan vastaavat. Interferenssistä on todennäköisesti kyse esimerkiksi silloin, kun Agricolan kielessä on rektiona *päälle*-adpositio ja lähdeteksteissä 'päälle'-merkityksinen prepositio (*über*, *över*, (*up*)*på*, *super*). Vastaavuudet on esitetty taulukossa 3 (s. 227). Kontaktivaikutuksesta ei oleteta olevan kyse silloin, kun Agricolan suomennoksessa rektiona on sijamuoto ja lähdeteksteissä adpositio tai päinvastoin. Kontaktivaikutus voi olla monilähtöinen: jo aiemman tutkimuksen mukaan on selvää, että yksittäisen lähdetekstin vaikutuksesta voidaan puhua vain silloin, jos tiettyä ilmaisu-tapaa ei esiinny muissa lähteissä (ks. esim. Schmeidler 1970: 366; Itkonen-Kaila 1997: 14, 16; Riionheimo 2007: 260–266; 2013).

4. *Kyrkästyä*-verbi esiintyy vain Agricolan teksteissä, ja se on korvattu Bibliasta (1642) alkaen ilmauksilla *närkästyä* ja olla *vihainen*. Verbiä ei esiinny myöskään *Suomen murteiden sanakirjassa*.

Nykykäsityksen mukaan kieliensisäisen motivaatio ja kielikontaktit ovat yhdessä muutosten ja uusien ilmaisukeinojen taustalla eikä niitä voida erottaa ehdottomasti toisistaan (ks. Kolehmainen & Nordlund 2011). Kontaktivaikutuksen vahvistamiseksi tarvittaisiin siis tieto siitä, että rakennetta ei ole esiintynyt kielessä jo aiemmin. (Thomason 2001: 91–95.) Tämän tutkimuksen aineiston avulla ei kuitenkaan voida päätellä, miten mahdollinen kieliensisäinen motivaatio on vaikuttanut rakenteiden käyttöön, sillä Agricolaa aikaisempia suomeksi kirjoitettuja tekstejä ei juuri ole.

Agricolan käyttämät lähdetekstit muodostavat vertailuaineiston Agricolan teksteille, ja tarkastelen niiden avulla lähde-tekstien vihastumisverbien rektioiden vaikutusta suomennokseen. Erityisesti Uuden testamentin osalta lähdetekstejä on useita. Agricola kirjoittaa esipuheessaan, että käännöksen pohjana ovat olleet kreikan-, latinan-, saksan- ja ruotsinkieliset tekstit. Arthur Hjeltin (1909: 7–14) mukaan Agricola käytti seuraavia lähdetekstejä:

- 1) Erasmus Rotterdamilaisen Uuden testamentin kreikankielinen teksti vuodelta 1535 (= KR)
- 2) Erasmusuksen latinankielinen käännös vuoden 1527 tai 1535 painoksena (= ER)
- 3) latinankielinen raamatunkäännös Vulgata (= V)
- 4) Lutherin saksalainen kokoraamattu, vuoden 1539 painos, ja Uuden testamentin vuoden 1544 painos (= L)
- 5) vuonna 1526 ilmestynyt ruotsinkielinen Uusi testamentti (= NT)
- 6) vuonna 1541 ilmestynyt ruotsinkielinen kokoraamattu (= GVB).

Vanhan testamentin osalta lähdetekstejä ovat Vulgata, Lutherin saksankielinen Raamattu ja vuoden 1541 ruotsinkielinen Raamattu (Itkonen-Kaila 2007: 57). Vanhan testamentin alkukieli heprea on vaikuttanut ensimmäisiin Vanhan testamentin suomennoksiin lähinnä välillisesti,

Taulukko 1.

Vihastumisverbien rektiot Agricolan kielessä teoksittain.

Agricolan teos	Adpositio	Sijamuoto	Yhteensä
Weisut ja ennustokset	8	5	13
Rukouskirja	4	4	8
Psalttari	7		7
Uusi testamentti	5		5
Käsikirja	2		2
Messu	1	1	2
Profeetat	2		2
Piina		1	1
Yhteensä	29	11	40

Taulukko 2.

Vihastumista ilmaisevien verbien rektiot Agricolasta nykysoomeen.

Rektio	Agricola	Biblia	1776	1933/38	1992
<i>päälle</i>	10	13	13		
<i>ylitse</i>	8				
<i>vastaan</i>	2				
<i>kanssa</i>	2				
<i>tähden</i>			2		
Allatiivi	2	6	4		
Elatiivi	2	3	3		
Illatiivi	1	1	2	13	7
Genetiivi	1	1			
Muu ⁷		4	4	15	21

tumisverbien rektiona vielä vuoden 1776 Raamatussa. Sen sijaan sijamuotorektioiden osuus kasvaa erityisesti 1900-luvun suomennoksissa. Hyödynnän taulukkoa tarkemmin kunkin rektion esittelyn yhteydessä, jolloin kuvaan myös rektiosta tapahtuneen muutoksen Agricolan raamatunteksteistä nykyiseen raamatunsuomenokseen.

7. Sisältää rakenteet, joissa vihastumista ilmaistaan muulla tavoin kuin tunneverbillä, kuten *viha syttyy jotakuta/jotakin vastaan*, tai ärsyke puuttuu kokonaan.

Agricolan tekstien vihastumisverbien rektiot lähdekielten vaikutuksen näkökulmasta

Lähdetekstien vaikutusta käännöksiin on havainnollista lähestyä taulukon 3 avulla. Taulukossa on esitetty Agricolan verbien rektiot ja lähdetekstien vastaavassa kohdassa olevat rakenteet kielittäin. Agricolan suomennoksen adpositioita peruserkitykseltään vastaavat lähdetekstien prepositiot ja Agricolan sijamuotoja vastaavat lähdetekstien sijamuodot on lihavoitettu.

Taulukko 3.
Agricolan verbin rektio ja erikielisten lähdetekstien rektiot.⁸

Agricola	Saksa	Ruotsi	Latina	Kreikka
<i>päälle</i>	<i>vber</i>	<i>offuer</i>	dat	
<i>päälle</i>	<i>vber</i>	<i>på</i>		
<i>päälle</i>	<i>vber</i>	<i>på/akk</i>	dat	dat
<i>päälle</i>	<i>vber</i>	<i>vppå</i>	dat	
<i>päälle</i>	<i>vber</i>	<i>öffuer</i>	dat	
<i>päälle</i>	<i>vber</i>	<i>öffuer</i>	<i>ad</i>	
<i>päälle</i>	<i>vber</i>	<i>öffuer</i>	dat	
<i>päälle</i>	<i>vber</i>	<i>öffuer</i>	<i>in</i>	
<i>päälle</i>	<i>vber</i>	<i>öffuer</i>	<i>contra</i>	
<i>päälle</i>	<i>vber</i>	<i>öffuer</i>	<i>contra</i>	
<i>päälle</i>	<i>mit</i>	<i>på</i>	dat	dat
<i>ylitse</i>	<i>vber</i>	<i>öffuer</i>	<i>super</i>	
<i>ylitse</i>	<i>vber</i>	<i>öffuer</i>	<i>super</i>	
<i>ylitse</i>	<i>vber</i>	<i>öffuer</i>	<i>contra</i>	
<i>ylitse</i>	<i>vber</i>	<i>öffuer</i>	<i>in</i>	
<i>ylitse</i>	<i>vber</i>	<i>öffuer</i>	<i>in</i>	
<i>ylitse</i>	<i>darüber</i>	<i>theroffuer</i>	muu	muu
<i>ylitse</i>	<i>umb</i>	<i>om</i>	<i>super</i>	
<i>ylitse</i>	muu	<i>öffuer</i>	muu	
<i>vastaan</i>	<i>vber</i>		<i>contra</i>	
<i>vastaan</i>	<i>vber</i>	<i>emoot/på</i>	<i>adversus/in</i>	<i>ἐπι</i>
<i>kanssa</i>	<i>mit</i>	<i>medh</i>	<i>adversum</i>	
<i>kanssa</i>	<i>mit</i>	<i>öffuer</i>	muu	
Allatiivi	<i>vber</i>	dat/nom	dat	dat
Allatiivi	<i>vber</i>	<i>öffuer</i>	dat	
Elatiivi	dat	<i>ther widh</i>	muu	
Elatiivi	muu	muu	muu	muu
Elatiivi	muu			
Illatiivi	<i>an</i>	<i>til</i>	nom	
Genetiivi	gen	<i>widh</i>	gen	
Partitiivi	muu	muu	muu	

8. Taulukon "muu" sisältää ne tapaukset, joissa lähdetekstin rakenne poikkeaa Agricolan käännöksestä niin, ettei siinä ole rakennetta 'vihastua' + ärsyke (ks. esim. 12 s. 235). Taulukossa on tyhjä kohta, jos tekstiä ei ole suomennettu kyseisenkielisestä lähdetekstistä. Taulukosta näkyy myös, millaisia muita käännösratkaisuja lähdetekstit olisivat tarjonneet.

Kun tarkastellaan aineistoa kielittäin, huomataan, että ruotsinkielisissä lähdeteksteissä on Agricolan tekstien rakennetta vastaava rakenne 20 kertaa, saksankielisissä teksteissä 19 kertaa, latinankielisissä teksteissä 8 kertaa ja kreikan-kielisissä teksteissä vain kerran. Kreikan vaikutuksen vähäisyys selittyy pääosin sillä, että kreikankielinen teksti on vain Uuden testamentin lähdeteksti ja esiintymiä on Uudessa testamentissa vähän. Yleensä Agricolan käännösratkaisun paralleeli löytyy useammasta erikielisestä lähdetekstistä, kuten taulukosta 4 näkyy.

Taulukko 4.
Agricolan verbien rektioita vastaavat erikielisten lähdetekstien rektiot.

Lähdekieli	Määrä
Saksa + ruotsi	15
Ei suoraa vastinetta missään kielessä	5
Latina	3
Ruotsi	2
Saksa + ruotsi + latina	2
Saksa + latina	1
Ruotsi + latina	1
Ruotsi + latina + kreikka	1
Saksa	1
Yhteensä	31

Saksan- ja ruotsinkieliset käännökset ovat rektioiden osalta yleensä samanlaiset, ja Agricola noudattaa käännöksessään usein niiden mallia. Saksa on voinut toimia mallina Agricolan *päälle-*, *ylitse-* ja *kanssa-*adpositiorektiolle sekä datiiivigenetiivirektiolle; ruotsinnokset ovat voineet olla malli *päälle-* ja *ylitse-*adpositiorektiolle. Ruotsinnoksissa on malli myös yhdelle *vastaan-* ja yhdelle *kanssa-*adpositiorektiolle.

Latinannokset poikkeavat edellä mainituista käännöksistä, sillä niissä verbin rektiona on usein joko datiiivi tai prepo-

sitio, jonka konkreettinen peruserkitys ei vastaa Agricolan käyttämän adposition peruserkitystä. Vain neljästi Agricola on kääntänyt latinan (ja kreikan) mallin mukaisesti ja poikennut saksannoksesta ja ruotsinnoksista. Latinankielinen käännös on toiminut mallina erityisesti Agricolan *vastaan-*adpositiorektiolle ja datiiivigenetiivirektiolle. Agricolan teksteissä on valittu kuitenkin useammin ruotsin ja saksan mukainen *päälle-* tai *ylitse-*adpositio latinanmukaisen *vastaan-*adposition sijasta. Myös osalle *ylitse-*adpositioista on paralleeli latinassa.

Agricolan allatiivirektiota vastaavissa kohdissa on latinannoksissa, kreikankielisissä laitoksissa ja toisessa ruotsinnoksissa datiiivirektio. Datiiivirektiot olisivat tarjonneet mallin, jonka mukaan Agricola olisi voinut suomentaa useitakin kohtia allatiivilla, mutta käännöksissä on yleensä kuitenkin valittu adpositiorektio sijamuotorektion sijaan.

Tarkastelen seuraavaksi tutkimusaineistoni adpositio- ja sijamuotorektioita omissa luvuissaan. Koska adpositiorektiot ovat huomattavasti yleisempiä kuin sijamuotorektiot, aloitan niistä.

Adpositio vihastumisverbin rektiona

*Päälle-*adpositio on Agricolan kielessä yleisin vihastumista ilmaisevan verbin rektio (13 es.; ks. myös Salmi 2010: 248–251). Rakenteista 11 esiintyy Raamatun teksteissä, ja niiden avulla voidaan parhaiten tarkastella erikielisten lähdetekstien vaikutusta Agricolan käännösratkaisuihin.

Vihastumisverbin rektiona oleva *päälle-*adpositio (esim. 1) voi lähdetekstien perusteella olla saksannoksen ja ruotsinnosten interferenssiä. Lutherin saksannoksessa ärsykettä ilmaistaan *über-*prepositiorakenteella⁹ ja ruotsinnoksissa *över-*, *på-* ja *uppå-*prepositiorakenteilla.

9. Lutherin tekstissä kirjoitusasu on *vber*, ruotsinnoksissa *öffuer* tai *offuer* ja *vppå*.

Näiden prepositioiden perusmerkitys on 'päälle'. Adpositio *päälle* on päätyntä Agricolan teksteissä vihasuomennuksen rektioksi lähdeksteissä tässä funktiossa esiintyvien adpositioiden perusmerkitykseltään vastaavien prepositioiden mallin mukaan. Vulgatassa on puolestaan vastaavissa kohdissa rektio, joka ei vastaa Agricolan *päälle*-adpositiota: *contra*-, *in*- ja *ad*-prepositiot sekä datiiivi. Kaikista rektiona olevista *päälle*-adpositioista vain kaksi on Uudessa testamentissa. Niistä nähdään, ettei Agricola ole kääntänyt *päälle*-adpositiorektiota myöskään Erasmusuksen latinannoksen eikä Erasmusuksen kreikankielisen version mukaisesti, sillä niissä vihasuomennuksen ärsykettä ilmaistaan datiiivilla.¹⁰

- (1) Senteden mine kyrkestyyn temen
Sucucunnan päle / ia sanoin – –
 (A-II-635-[Heb-3:10])
 Minä vihasuomennuksen *sukupol-*
veensa ja sanoin – – (R1992)
 Darumb ich *enrüstet ward* /
vber dis Geschlechte / vnd sprach
 – – (L)
 – – *hwarföre wort iach thet slectit*
ogönstugh, och sadhe – – (NT)
 Therföre *wardt iagh wreedh på*
thetta slechtet, och sadhe – –
 (GVB)
 propter quod *infensus fui gene-*
rationi huic et dixi – – (V)
 Quapropter *infensus eram gene-*
rationi illi, & dicebam – – (ER)
 Δὴ *προσώχθισα τῇ γενεῇ ἐκεῖνῃ,*
 καὶ εἶπον – – (KR)

Päälle vakiintui Raamatun kieleen vihasuomennuksen ilmaisevien verbien rektioksi vuoden 1776 raamatunsuomennukseen

10. Prepositiota ei ole myöskään ruotsinkielisessä Uudessa testamentissa (NT) esimerkissä 1. Tekstissä esiintyvän *ogönstugh*-sanan merkitys on 'ogünstig, ovänlig; otacksam' (Söderwall 1801–1900 s.v. *ogönstogher* [wgönstig]; vrt. myös *ogönst* 'ondt, förtret; misshag, ovilja' (mt. s.v. *ogönst*).

asti (ks. taulukkoa 2 s. 226); se on jopa yleisempi Bibliassa ja vuoden 1776 raamatunsuomennuksessa kuin Agricolalla. Vuosien 1933/38 raamatunsuomennuksessa sitä ei kuitenkaan enää esiinny. Allatiivi- ja illatiivirektio, jotka ovat korvanneet jo osan Biblian *päälle*-adpositiorektioista, ovat vuosien 1933/38 raamatunsuomennuksessa ja nyky-suomennuksessa (1992) ainoita vihasuomennuksen rektioita. Selityksen ärsykettä ilmaisevan *päälle*-adposition käytön häviämiseen tarjoaa purismi. 1800-luvulla vierasperäisiksi katsottuja adpositioita karsittiin tietoisesti kielestä. Useassa tuolloin ilmestyneessä kieliopissa todetaan, ettei *päälle*-adpositiota tule käyttää, mikäli pelkkä sijamuoto ilmaisee saman asian (ks. Renvall 1840: 125; Setälä 1880: 48; 1892: 114; ks. myös Merimaa 2002: 80–82). Ruotsinmukaisia ja suomen kieleen sopia- mattomia *päälle*-adpositiorakenteita listaa myös esimerkiksi Elias Lönnrot (1844: 183–191; 1857: 271–272).

Päälle-adpositiota käytetään Raamatun vihasuomennuksen ilmaisevien verbien rektiona kieliopillisemmassa funktiossa kuin suomen kielessä alkuaan tai nykyään. Tämän tutkimuksen ulkopuolelle jää kuitenkin sen tarkastelu, onko omaperäinen motivaatio osaltaan vaikuttanut *päälle*-adposition käyttöön ärsykkeen ilmaisevana.

Toiseksi yleisin vihasuomennuksen ilmaisevien verbien rektio on *ylitse* (9 es.). *Ylitse*-adposition käyttö tässä funktiossa selittyy lähdekielten interferenssillä. *Ylitse*-adpositiota vastaavissa kohdissa on Lutherin saksannoksen *über*-, ruotsin *över*- ja latinan *super*-prepositiot (esim. 2), jotka vastaavat perusmerkitykseltään *ylitse*-adpositiota ja ovat kieliopillistuneet lähdekielissä ilmaisemaan vihasuomennuksen ärsykettä. Vain esimerkin 3 esiintymä on Uudesta testamentista. Se on ainoa, jolle lähin vastine lähdeksteissä on *ylitse*-adpositiorakennetta merkityksen ja rakenteen kannalta vastaava adverbi, Lutherin saksannoksessa *darüber* ja ruot-

sinkielisessä kokoraamatussa (GVB) *ther över*. Kreikankielisen tekstin yhdyserbi sisältää *ylitse*-sanaa vastaavan yhdysosan alkuosan *ἐπι* (*ἐπιφέρων*). Muissa käännöksissä (NT, V ja ER) ei ilmaista ärsyketä. Muille kuin esimerkin 3 *ylitse*-adpositiolle on lähdeteksteissä vastineena 'ylitse'-merkityksinen prepositio.

- (2) HERRA / Mixi sinun *wihasiulmastu ylitze sinun Canssas?* (A-I-121-[2Ms-32:11])
 Miksi, Herra, *vihastuisit omaan kansaasi?* (R1992)
 Warumb wil *dein zorn ergrimmen vber dein Volck* (L)
 Ah HERRE, hwj wil *tijn wredhe förgrymma sigh öffuer titt folck* (GVB)
 cur Domine *irascitur furor tuus contra populum tuum* (V)
- (3) Ongo sis Jumala wäre / ette hen *sen ylitze wihastupi?* (A-II-424-[Rom-3:5])
 Onko Jumala ehkä väärämielinen – puhun nyt ihmisten tavoin – kun hän antaa *vihan kohdata meitä?* (R1992)
 Ei kaiketi Jumala ole väärä, kun hän *rankaisee vihassansa?* (R1933/38)
 Jst denn Gott auch vngerecht / das er *darüber zürnet?* (L)
 Är tå Gudh oretferdugher som *straffar?* (NT)
 Är tå Gudh oretferdigh som *wredhgas ther offuer?* (GVB)
 – – numquid iniquus Deus qui *infert iram* – – (V)
 – – num injustus Deus, qui *inducat iram?* (ER)
 – – μη ἄδικος ὁ Θεός, ὁ *ἐπιφέρει τὴν ὀργήν;* (KR)

Agricolan *ylitse*-adpositioilla kääntämät kohdat on käännetty Bibliassa ja vuoden 1776 suomennoksessa *päälle*-adpositioilla

(ks. taulukkoa 2 s. 226). *Ylitse*-adposition käyttö vihastumista ilmaisevien verbien rektiona rajoittuu siis Agricolan raamattun suomennokseen.

Vihastumista ilmaisevien verbien rektiona olevat *päälle*- ja *ylitse*-adpositiot havainnollistavat mielenkiintoisella tavalla eri lähdetekstien vaikutusta Agricolan suomennokseen (ks. myös taulukkoa 3 s. 227). Saksan *über*-prepositio on käännetty Agricolan teksteissä sekä *päälle*- että *ylitse*-adpositiolla. Jos kohta, jossa Lutherin saksannoksessa on *über*-prepositio, on käännetty ruotsinkielisessä kokoraamatussa *på*- tai *uppå*-prepositiolla, Agricolan tekstissä on käytetty aina ruotsin mukaisesti *päälle*-adpositiota. Myös latinannoksella on ollut vaikutusta adposition valintaan: kaikki kohdat, joissa latinankielisessä lähdetekstissä on *super*-prepositio, on käännetty *ylitse*-adpositiolla. Näissä kohdissa saksannoksessa on *über*-prepositio ja ruotsinnoksessa *över*-prepositio, jotka molemmat voidaan suomentaa sekä *päälle*- että *ylitse*-adpositiolla. Vastineita on siis kahdessa tai kolmessa erikielissä lähdetekstissä, mutta jokin yksittäinen teksti on ratkaissut, kumpi kahdesta läheisestä käännösvaihtoehdosta on valittu. Yhden lähdekielen ilmauksen polyseemisyys olisi mahdollistanut useamman käännösratkaisun, mutta toinen lähdekieli on ohjannut tiettyyn käännökseen.

Neljä kertaa Agricolan kielessä vihastumista ilmaisevan verbin rektiona esiintyy *vastaan*-adpositio (esim. 4). Nämä *vastaan*-adpositiot voivat lähdetekstien tarkastelun perusteella olla latinankielisten *contra* 'vastaan' ja *adversus/adversum* 'kohti, kohtaan, suhteen'¹¹ -prepositioiden mallin mukaan käännettyjä. Myös ruotsinnoksessa on kerran *emoot*-prepositio, mahdollisesti latinan interferenssin vaikutusta sekin. *Vastaan*-adpositiorakenteet

11. *Kohtaan*-adpositio esiintyy jo Agricolan kielessä, mutta sitä ei ole käytetty vihastumista ilmaisevien verbien rektiona.

on käännetty esimerkissä 4 Erasmusuksen latinankielisen käännöksen *iratus est adversus* mukaisesti. Myös muissa lähdeteksteissä on vastaavassa kohdassa prepositio, mutta prepositioiden peruserkitys poikkeaa Agricolan adposition peruserkityksestä: *über, på, över* ja *ἐπί* 'päälle', *in* 'sisässä, jossakin'.

- (4) Ja se Lohikerme *wihastui site Waimoa wistan* – – (A-II-695-[Ilm-12:17])
Lohikäärmeen raivo yltyi – – (R1992)
Vnd der Drach *ward zornig vber das Weib* – – (L)
Och Draken *wort wreedh emoot quinmonna* – – (NT)
Och Draken *wardt wreedh på quinmona* – – (GVB)
et iratus est draco in mulierem – – (V)
Et iratus est draco adversus mulierem – – (ER)
Καὶ ὠργίσθη ὁ δράκων ἐπὶ τῇ γυναικί – – (KR)

Agricolan *vastaan*-adpositioilla kääntämät kohdat on käännetty Bibliassa ja vuoden 1776 suomennoksessa *päälle*-adpositioilla (ks. taulukkoa 2 s. 227). *Vastaan*-adpositiorakenne ilmaisee ärsykettä siis vain Agricolan käännöksessä.

Agricolan teksteissä ilmaistaan vihasutumisen ärsykettä kerran myös *vastoin*-adpositiorakenteella (esim. 5). *Vastoin* esiintyy Rukouskirjan kohdassa, jolle ei löydy Gummeruksen (1955) eikä Holman (2008) tutkimusten perusteella lähdetekstiä.

- (5) Kienne minua HERRA sinun polehes / ja ele *wihastu minua wastoin* (A-I-739)

Vihastumista ilmaiseva verbi saa lisäksi Agricolan kielessä kaksi kertaa rektiokseen *kanssa*-adposition (esim. 6). Agricolan tekstejä ja lähdetekstejä vertaa-

malla voi todeta, että rektioissa on kyse Lutherin saksannoksen ja ruotsinnoksen interferenssistä. Niissä esiintyvien prepositioiden *mit* ja *medh* peruserkitys on 'kanssa', ja prepositiorakenteet ilmaisevat lähdeteksteissä ärsykettä. Vulgatassa on puolestaan käytetty *adversum*-prepositiota.

- (6) WAan nyt sine poissöxet ia poisheitet / Ja *wihastut sinun woidheltus cansa*. (A-III-343-[Ps-89:39])
Kuitenkin sinä *wihastuit woidheltuusi*, hylkäsit ja jätit hänet. (R1992)
ABer nu verstösessestu vnd verwirffest / Vnd *zürnest mit deinem Gesalbeten*. (L)
MEN nu bortdriffuer tu och förjastar / och *wredhgas medh tinom Smoorda*. (GVB)
tu autem reppulisti et proieicisti *iratus es adversum christum tuum* (V)

Agricolan *kanssa*-adpositioilla kääntämät rektioidet on käännetty Bibliassa ja vuoden 1776 suomennoksessa *päälle*-adpositioilla ja myöhemmin sijamuodoilla (ks. taulukkoa 2). Vaikka kirjoitetun kielen ohjailijat ja huoltajat ovat kokeneet vihasutumisverbien rektioina olevat *kanssa*-adpositiot vieraiksi ja raamatunsuomentajat ovat kääntäneet kyseiset kohdat Agricolan jälkeen muulla tavoin, adposition käyttö tässä funktiossa on jäänyt elämään kansankieleen ja pysynyt näin yhtenä adposition käyttötapanana. *Kanssa*-adpositiota käytetään *Suomen murteiden sanakirjan*¹² (s.v. *kanssa*) mukaan seuraavasti: *mut mnää oli niim pali kiukkune, niitte miästen kans*. Lisätutkimusta kuitenkin

12. Muut adpositiot eivät esiinny vielä *Suomen murteiden sanakirjan* julkaistuiissa sana-artikkeleissa, joten sanakirjan tietoja on mahdollista hyödyntää vain *kanssa*-adposition analyysissa.

vaatisi, miten mahdollinen omaperäisen motivaatio on vaikuttanut *kanssa-*adposition käyttöön ärsykkeen ilmaismena ja miten se kietoutuu yhteen kontaktiähtöisen muutoksen kanssa. On mahdollista, että murteiden *kanssa-*adpositio on Raamatun kielen vaikutusta ja levinnyt vanhasta kirjakiielestä puhekielen.

Sijamuoto vihastumisverbin rektiona

Sijamuoto on Agricolan kielessä huomattavasti harvemmin vihastumista ilmaisevan verbin rektiona kuin adpositio. Kolme kertaa rektiona on allatiivi. Vihastumista ilmaisevien verbien allatiivirektion voi katsoa olevan omaperäinen, sillä yksi allatiivin perusfunktioista on ilmaista kohdetta eli sitä, johon asennoidutaan tai reagoidaan. Allatiivisija itsessään on kehittänyt jo myöhäiskantasuomen aikaan, ja se esiintyy edelleen nykysuomessa vihastumista ilmaisevien verbien rektiona (*vihastua jollekin/jollekulle*). Henkilöviitteistä allatiivia käytetään vuoden 1642 Bibliassa suurelta osin samalla tavalla kuin nykysuomessa (Leino, Herlin, Honkanen, Kotilainen, Leino & Vilkkumaa 2001: 457). Agricolan allatiivilla kääntämät raamatunkohdat on kuitenkin 1900-luvun raamatunkäännöksissä suomennettu joko illatiivilla tai muunlaisella rakenteella (ks. taulukkoa 2 s. 226).

Myös osassa Agricolan lähdetekstejä esiintyy määrättyssä sijamuodossa oleva täydennys. Latinannoksissa, kreikankielisessä laitoksessa ja ruotsinkielisessä kokoraamatusta on datiivi (ks. esim. 7 *quibus*, τίσι ja *hwilkom*) ja ruotsinkielisessä Uudessa testamentissa (NT) *hwem*. Agricola on käyttänyt allatiivirektiota myös kirjoittaessaan tekstiä suoraan suomeksi, kuten esipuhetta edustava esimerkki 8 osoittaa. Tämä tukee rakenteen tulkitsemista omaperäiseksi. Esimerkissä 7 on huomionarvoista myös se, että siinä esiintyy ajanilmaus *neliekymende aiastaica*,

minkä vuoksi verbin merkitys on ennenmin staattinen 'vihata, olla vihoissaan' kuin inkoatiivinen 'vihastua, suuttua'.

- (7) Mutta *ioille* sijs hen *oli kyrkestynyt* neliekymende aiastaica? (A-II-636-[Heb-3:17])
Keille Jumala *oli vihoissaan* neljäkymmentä vuotta? (R1992)
Vber welche aber *ward er entrüset* vierzig jar lang? (L)
 Men *hwem* *war* han *ögonstugh* j fyratyio äär? (NT)
 Men *hwilkom* *war* han *wreedh* j fyratyio äär? (GVB)
Quibus autem *infensus est/fuit* quadraginta annos/annis? (V; ER)
 Τίσι δε προσώχθισε
 τεσσαράκοντα ἔτη; (KR)
- (8) Jonga cautta Jumala mielistupi Canssains cochtan / se on / eipe hen *heille* *wihastu* (A-III-434-[Ps-149:0])

Kolmesti vihastumista ilmaisevan verbin rektiona on Agricolan kielessä illatiivi (esim. 9). Kuten allatiivilla, myös illatiivilla ilmaistaan suomen kielessä vanhastaan kohdetta, ja illatiivi on nykysuomessakin mahdollinen vihastumisverbin rektio. 1900-luvun raamatun-suomennoksissa nimenomaan illatiivi on ainoa aineiston vihastumista ilmaisevien verbien rektiosija (ks. taulukkoa 2). Agricolan käyttämässä lähdeteksteissä ei ole sijamuotorektiota illatiivirektiota vastaavissa kohdissa. Lutherin saksannoksessa on *an-* ja GVB:ssä *til-*prepositio ja Vulgatassa perusmuotoinen *Sion*. Myös lähdetekstien verbit poikkeavat rakenteeltaan ja merkitykseltään Agricolan käännöksestä. Lutherin saksannoksessa ja ruotsinkielisessä kokoraamatusta on *hat ein ekel an* ja *haffuer een wämjelse til* 'olla inho/vastenmielisyys jotakin kohtaen' ja Vulgatassa *abominata* 'manata pois, tor-

jua luotaan, inhota, kirotta' (Streng 1997 s.v. *abominor*).

- (9) Ja *swtucko* sinun Sielus *zionijn?* (A-I-141-[Jer-14:19])
– – etkö lainkaan *välitä Siio-nista?* (R1992)
Oder *hat* deine Seele *ein ekel an Zion?* (L)
– – eller *haffuer* tijn siäl *een wämtelse til Zion?* (GVB)
– – aut *Sion abominata est* anima tua (V)

Vanhassa kirjasuomessa esiintyy paljon datiiivigenetiiviä eli genetiivimuodon datiiivista käyttöä. E. N. Setälän (1883: 42) mukaan datiiivigenetiivi vastaa allatiivia ja omistajaa ilmaisevaa adessiivia, mutta sitä tulisi käyttää niiden asemesta vain, kun tarkoitetaan, että jollekulle tuleva tai jollakulla oleva on abstrakti (eikä käsin pideltävä). Nobufumi Inaban (2015: 313) mukaan suomen datiiivigenetiivi on syntynyt ruotsin kielen vaikutuksesta. 1400–1500-luvuilla ruotsissa tapahtuneet sijamerkinnettävät muutokset välittyivät puhuttuun suomen kieleen. Ruotsin kielessä suora ja epäsuora objekti alettiin merkitä samalla sijamuodolla, ja toisaalta ruotsin datiiivia ja uudemman sijajärjestelmän mukaista nominatiivi-akkusatiivia käytettiin rinnakkain ja sekaisin. Suomen kielessä persoonapronominit ja yksikölliset substantiivit puolestaan loivat mallin *n*-sija = *lle*-sija, jossa genetiivi ja allatiivi jakoivat habitiivisen tulosijan tehtävän. Datiiivigenetiivi on täten ruotsin mallin ja siitä kehittyneen suomen sisäisen mallin analogian aikaansaama laajennus (datiiivigenetiivistä ks. myös P. Leino ym. 2001; J. Leino 2003).

Datiiivigenetiivi esiintyy Agricolan kielessä yleisimmin verbin täydennyksenä. Myös ainoa vihastumisverbin rektiona oleva datiiivigenetiivi (esim. 10) kuuluu tähän ryhmään, ja se vastaa allatiivia. (Inaba 2015: 55, 383.) Agricolan suomennoksen

verbille läheisin vastine on ruotsinnoksen *warda leedze widh*, jolla ilmaistaan suutumista. Agricolan datiiivigenetiivin käyttö täydennyksen sijana puolestaan noudattaa saksan ja latinan genetiivin mallia. Esimerkki 10 kertoo kiinnostavalla tavalla Agricolan käännöstekniikasta: Erikieliset lähdetekstit ovat läsnä käännösprosessissa. Yhden lauseen sisällä näkyy useamman lähdetekstin vaikutusta, ja jopa niin kiinteät kokonaisuudet kuin vihastumista ilmaiseva verbi ja sen täydennys on voitu kääntää erikielisiä teksteistä.¹³

- (10) Heiden pite nopiasti sen *Kuningan ia Pämiesten swttuman.* (A-III-620-[Hos-8:10])
Kaikki he joutuvat Assyrian kuningankaan sorron alle ja hupenevat vähiin. (R1992)
– – ja he alkavat käydä vähäpätöisiksi ruhtinasten kuningankaan verojen painosta. (R1933/38)
Sie sollen der Last des Königs vnd der Fürsten bald müde werden. (L)
The skola snart leedze warda widh Konungens och förstarnas tunga. (GVB)
et quiescent paulisper ab onere regis et principum (V)

Agricolan kielessä esiintyy kerran myös vihastumisverbi, jolla on partitiivirektio (*julmastua jotakuta*). Vihastumisen ärsykettä ei ilmaista nyky-suomessa partitiivilla, mutta vanhassa kirjasuomessa myös partitiivia voidaan käyttää datiiivisesti kuten genetiiviä ja datiiivia (Inaba 2000: 80). Seuraavan esimerkin vihastumisverbin partitiivirektio ei selity lähde-

13. Agricolan tekstien osalta on mahdollista laskea esimerkin 10 rakenne muiden rektiotapausten joukkoon, vaikka lähdekielten näkökulmasta rektio on hajotettu kääntämällä täydennys erikielisestä lähdetekstistä kuin verbi.

tekstien avulla. Lähdeteksteissä vastavassa kohdassa on vihastumisen sijaan inhoamista ilmaisevia verbejä. Inhoamisen kohdetta ei ilmaista kyseisten verbi-rakenteiden yhteydessä, vaan se käy ilmi edeltävästä tekstistä. Ruotsinkielisessä kokoraamatussa on *styggas vid* 'tuntea inhoa jotakuta kohtaan', Lutherin saksannoksessa *hat einen grawen* 'olla inho, kauhu, kammo' ja Vulgatassa *abominatos* 'inhota, manata pois, torjua luotaan, kirotta' (Streng 1997 s.v. *abominor*). Mikäli *julmastua*-verbi ilmaisisi inhoamista, partitiivi olisi lauseessa objektin asemassa: *inhota jotakuta*.¹⁴

- (11) Ja catzo meiden poolen / iotca ylencatzottut olema / ette iocaijnen *meite iulmastu* / Ette sijttekin pacanat ymmerdeisit / iottas meiden Jumala olet. (A-I-183-[2Mkk-1:27])
 – – ja katso niitten puoleen, jotka ovat halveksittuja ja *inhottuja*, niin että pakanat tietäisivät, että sinä olet meidän Jumalamme. (R1933/38)
 – – vnd sihe *vns* verachte an / da fur jederman *einen grawen hat* / Das doch die Heiden erfahren / das du vnser Gott sieist. (L)
 – – och see til *oss* som förachtadhe äro / ther hwar man *styggas widh* / på thet Hedhningarna doch förnimma mågha / at tu wår Gudh äst. (GVB)
 – – *qui* serviunt gentibus contemptos et *abominatos* respice ut sciant gentes quod tu es Deus noster (V)

Agricolan kielessä on kolme vihastumista ilmaisevaa verbiä, jotka saavat elatiivirektion.

tiivirektion. Rektio on mahdollinen myös nykysuomessa. Elatiivirektiota esiintyy ai-neistossa vuoden 1776 raamatunsuomen-nokseen asti, ja 1900-luvun raamatunsuomennoksissa on sen sijaan muunlainen suomennos (ks. taulukkoa 2 s. 226). Agricolan tekstien rakenteissa, joissa inkoatiivisen vihastumisverbin täydennyksinä on sekä kokija että ärsyke, ärsyke on miltei aina ihmistarkoitteenen, kuten taulukko 5 osoittaa. Elatiivimuotoinen täydennys poikkeaa muista täydennyksistä, sillä kaikki elatiivimuotoiset täydennykset ovat ei-ihmistarkoitteisia. Vastaavanlaisia ei-ihmistarkoitteisia täydennyksiä on myös *ylitse-* ja *päälle-*adpositiorakenteissa.

Taulukko 5.
Vihastumista ilmaisevien verbien täydennykset.

Adpositio/ sijamuoto	Ihmis- tarkoit- teenen	Ei-ihmis- tarkoit- teenen
<i>päälle</i>	12	1
<i>ylitse</i>	6	3
<i>vastaan/vastoin</i>	5	
Elatiivi		3
Allatiivi	3	
Illatiivi	3	
<i>kanssa</i>	2	
Genetiivi	1	
Partitiivi	1	
Yhteensä	33	7

Agricolan tekstien elatiivirektoiset kohdat ovat rakenteen kannalta vapaampia suomennoksia kuin monet edellä esiteltyt rektiot, kuten esimerkki 12 osoittaa. Siinä Agricolan käännöksessä on *eipe mine sijte swtu*. Tekstissä täydennyksenä olevaa *se*-pronominia vastaava pronomini on lähdeteksteissä subjektina, kuten *thet förtryter migh intet* 'se ei harmita minua'.

14. Agricolan teksteissä esiintyy jonkin verran painovirheitä, joten ei ole mahdotonta, että *meitä*-partitiivin sijaan pitäisi olla esimerkiksi *meistä*-elatiivi tai *meitä vastaan*-adpositiorakenne.

- (12) Ette mine teille ydhelle modholla kirioitan / eipe mine *sijte swtu* / waan se tekepi teite site wissimexi. (A-II-550-[Fil-3:1])
 Das ich euch jmer einerley schreibe / *verdreusst* mich nicht / vnd machet euch deste gewisser. (L)
 Thet iagh idher iw alt thet samma scriffuer, thet *förtryter* migh intet, men thet är idher testa tryggare. (NT)
 At iagh idher jw alt thet samma scriffuar, thet *förtryter* migh intet, men thet gör idher thes wis-sare. (GVB)
 eadem vobis scribere mihi quidem non *pigrum* vobis autem necessarium (V)
 eadem scribere vobis, me quidem haud *piget*, vobis autem tutum est. (ER)
 τὰ αὐτὰ γράφειν ὑμῖν, ἐμοὶ μὲν οὐκ ὀκνηρὸν, ὑμῖν δὲ τὸ ἀσφαλές. (KR)

Elatiivin semanttinen rooli poikkeaa jonkin verran muiden rektioina olevien sijamuotojen ja adpositiorakenteiden semanttisista rooleista. Tämä näkyy siinä, että elatiivimuotoinen sana voi esiintyä saman verbin rektiona kuin muussa sijassa oleva sana tai adpositiorakenne olematta rinnasteinen sen kanssa, kuten *vihastua jostakin jollekulle*. Semanttisten roolien erojen selvittäminen olisi mielenkiintoisen jatkotutkimuksen aihe.

Lopuksi

Tutkimuksen perusteella vihastumista ilmaisevien verbien rektioissa tapahtuu diakroninen muutos adpositiorektioista sijamuotorektioihin, kun siirrytään Agricolan teksteistä nykysuomeen. Agricolan teksteissä vihastumista ilmaisevien verbien rektiona on tyypillisesti adpositio, mutta myös sijamuotorektioita esiintyy;

vuoden 1642 Bibliasta vuoden 1776 raamatunsuomennokseen rektioina ovat adpositio ja sijamuodot ja nykysuomessa yksinomaan sijamuodot. Jo Agricolan teksteissä kuitenkin esiintyvät samat sijamuotorektiot kuin nykysuomessakin. Niille ei ole osoitettavissa mallia lähdeteksteistä; ainoastaan nykysuomessa esiintymätön dativiigenetiivi on kielikontaktilähtöinen sijamuotorektio. Agricolan lähdetekstiuskollisuus selittää adpositioiden käyttöä ja käytön runsautta vihastumisverbien rektioina, ja sijamuotorektioita näyttääkin esiintyvän Raamatun sijaan vapaammissa käännöksissä ja suoraan suomeksi kirjoitetuissa osissa – *Rukouskirjassa*, esipuheissa ja muissa teoksissa kuin Raamatussa olevissa raamatunkohdissa – mikä tukee päätelmiä adpositiorektioiden kontaktisyntyisyydestä.

Useimmissa Agricolan tekstien adpositiorektioissa on kyse lähdetekstien aiheuttamasta interferenssistä, jossa kohdekielessä jo olemassa oleviin adpositioihin on liitetty uusia funktioita lähdekielen prepositioiden mallin mukaan. Agricola näyttää seuranneen käännöksissään erityisesti ruotsin- ja saksankielisiä lähdetekstejä. Useimmat rektiona olevat adpositiot esiintyvät vain Agricolan teksteissä, ja jo vuoden 1642 Bibliassa kaikki *ylitse-*, *vastaa-* ja *kanssa-* adpositiorektiot on käännetty muulla tavoin, esimerkiksi sijamuotorektioilla. *Päälle-*adpositio on poikkeus. Se on säilynyt Raamatun kielessä vihastumisverbien rektiona 1700-luvun loppupuolelle saakka. Myös *päälle-*adpositio kuitenkin häviää kielestä vihastumisverbin rektion asemasta, ja syynä tähän lienee se, että erityisesti 1800-luvulla pyrittiin tietoisesti karsimaan kielestä vierasperäisiä rakenteita, joihin monien adpositiorektioiden katsottiin lukeutuvan. Tietoinen kielenhuolto ja kielen ”suomalaistaminen” ovat siis osaltaan vaikuttaneet Bibliasta alkaen rakenteiden käyttöön. Vihastumisverbien rektioina olevista adpositioista poikkeuk-

sellinen on myös *kanssa*, joka esiintyy suomen murteissa vanhaa kirjasuomea vastaavassa funktiossa, kuten *olla kiukuinen jonkun kanssa*, vaikkei sitä kirjakielissä enää tavatakaan. Interferenssin lisäksi omaperäinen motivaatio on voinut vaikuttaa siihen, että alkuaan spatiaalisilla adpositiolla on alettu ilmaista kieliopillisempaa suhdetta, vihastumisen ärsykettä. Tässä tutkimuksessa ei ole kuitenkaan ollut mahdollista perehtyä mahdollisen omaperäisen motivaation vaikutukseen.

Tutkimukseni osoittaa, että vaikka jollekin rakenteelle voi olla käännosvastine useammassakin eri lähdetekstissä, on tapauksia, joissa jokin yksittäinen lähdekieli on ollut ratkaiseva sen suhteen, kumpi kahdesta käännosvaihtoehdosta on valittu. Edellä esitetyt *päälle-* ja *ylitse-*adpositiokäännökset havainnollistavat tätä hyvin. Tutkimukseni vahvistaa tietämystä Agricolan käännostekniikasta mutta antaa myös uutta tietoa erityisesti erikielisten lähdetekstien merkityserojen hienovaraisesta huomioimisesta käännoistyössä. Tällaiset lähdekielten vaikutukset saadaan esille vain, kun tarkastellaan kohdetekstin kaikkia samassa funktiossa käytettäviä rakenteita ja kaikissa lähdeteksteissä esiintyviä rakenteita rinnakkain.

HEIDI SALMI
etunimi.sukunimi@utu.fi

Kirjoittaja on suomen kielen yliopisto-opettaja Turun yliopistossa.

Aineistolähteet

A = *Mikael Agricolan teokset 1–4*. Uudistettu näköispainos. WSOY, Porvoo 1987 ja tekstikorpus *Mikael Agricolan teokset 1–4*. Kotimaisten kielten keskus, Helsinki. Korpus sisältää Agricolan teosten 1. uudistetun näköispainoksen vuodelta 1987 ja sisältyy kokoelmiin Vanhan kirjasuomen korpus: Agricola. <http://kaino.kotus.fi/korpus/vks/meta/agricola/>

[agriurk1_rdf.xml](http://www.finbible.fi/head/bibl.agriurk1_rdf.xml) (20.5.2017).

Biblia 1776. <http://www.finbible.fi/head/bibl.htm>. (20.6.2017).

Biblia, Se on Coco Pyhä Raamattu 1642. Kotimaisten kielten keskus, Helsinki. Sisältyy kokoelmiin Vanhan kirjasuomen korpus Biblia: http://kaino.kotus.fi/korpus/vks/meta/biblia/biblia_coll_rdf.xml (24.7.2017).

ER = *Desiderii Erasmi Roterdami opera omnia VI*. Lugduni Batavorum 1705. Näköispainos. The Gregg Press Limited, London 1962. Sisältää Erasmusuksen latinankielisen Uuden testamentin käännöksen.

GVB = *Nya Testamentet i Gustaf Vasas Bibel under jämförelse med texten av år 1526*, utgivet av Natan Lindqvist. Stockholm 1941 ja Vanhan testamentin osalta *Biblia, Thet är, All then Helgha Scriftt, på Swensko*. Tryckt j Upsala 1541.

KR = *Desiderii Erasmi Roterdami opera omnia VI*. Lugduni Batavorum 1705. Näköispainos. The Gregg Press Limited, London 1962. Sisältää Erasmusuksen julkaiseman kreikankielisen Uuden testamentin vuoden 1535 laitoksena.

L = LUTHER, MARTIN D. 1545: *Die gantze Heilige Schrift Deudsch*. Wittenberg. Herausgegeben von Hans Volz unter Mitarbeit von Heinz Blanke. Textredaktion Friedrich Kur. München 1972.

Mikael Agricolan teosten morfosyntaktinen tietokanta. Työryhmä Nobufumi Inaba, Heidi Merimaa, Kirsi-Maria Nummila & Tanja Vaittinen. Hankkeen johtaja Kaisa Häkkinen. 2004–2007. Lauseopin arkisto, Turun yliopisto ja Kotimaisten kielten keskus, Helsinki.

NT = *Thet Nyia Testamentit på Swensko af år 1526*. Ånyo utgifvet af Aksel Andersson. Uppsala 1893.

R1933/38 = *Raamattu 1933/1938*. <http://www.evl.fi/raamattu> (24.7.2017).

R1992 = *Pyhä Raamattu. Vanha testamentti. Uusi testamentti*. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen vuonna 1992 käyttöön ottama suomennos.

<http://www.evl.fi/raamattu> (24.7.2017).
V = *Hieronymi Vulgata*. <http://www.intratext.com/X/LAT0001.htm> (20.6.2017).

Kirjallisuuslähteet

- GUMMERUS, JAAKKO 1955: *Mikael Agricolan Rukouskirja ja sen lähteet*. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran toimituksia XLIV. Helsinki: Suomen Kirkkohistoriallinen Seura.
- HEININEN, SIMO 1992: *Mikael Agricolan psalmisummaariot*. Suomi 166. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1993: *Mikael Agricolan Vanhan testamentin summaariot*. Suomi 169. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1999: *Mikael Agricola raamatunsuomentajana*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HJELT, ARTHUR 1909: *Mikael Agricola Uuden Testamentin kääntäjänä*. Juhlaesitelmä Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran vuosikokouksessa 19. p. tammik. 1908. Helsinki: Suomen Kirkkohistoriallinen Seura.
- HOLMA, JUHANI 2008: *Sangen ialo Rucous. Schwenckfeldiläisten rukouskirja Mikael Agricolan lähteenä*. Helsinki: Yliopistopaino.
- HÄKKINEN, KAISA 1994: *Agricolasta nykykieleeseen. Suomen kirjakielen historia*. Helsinki: WSOY.
- 2007: Suomalainen kirjallisuus Ruotsin vallan aikana. – H. K. Riikonen, Urpo Kovala, Pekka Kujamäki & Outi Paloposki (toim.), *Suomenmoskirjallisuuden historia I* s. 24–33. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- INABA, NOBUFUMI 2000: Genetiivin ja partitiivin datiivinen käyttö vanhassa kirjasuomessa. Sijamerkinän ja sijajärjestelmän suhteesta. – *Sananjalka* 42 s. 47–86.
- 2015: *Suomen dativigenetiivin juuret vertailevan menetelmän valossa*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 272. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- ITKONEN-KAILA, MARJA 1997: *Mikael Agricolan Uusi testamentti ja sen erikieliset lähtötekstit*. Suomi 184. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2007: Mikael Agricola suomentajana. – H. K. Riikonen, Urpo Kovala, Pekka Kujamäki & Outi Paloposki (toim.), *Suomenmoskirjallisuuden historia I* s. 56–59. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KELA, MARIA 2007: Jumalan kasvat *suomeksi. Metaforisaatio ja erään uskonmollisen ilmauksen synty*. Jyväskylä Studies in Humanities 82. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- KOLEHMAINEN, LEENA – NORDLUND, TARU 2011: Kielellinen muutos tutkimuksen kohteena. Kieltenvälinen vertaileminen, kieliopillistuminen ja kielikontaktien tutkimus. – *Virittäjä* 115 s. 5–35.
- LAITINEN, LEA 2004: Grammaticalization and standardization. – Olga Fischer (toim.), *Up and down the cline. The nature of grammaticalization* s. 247–262. Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- LEINO, JAAKKO 2003: *Antaa sen muuttua. Suomen kielen permissiivirakenne ja sen kehitys*. SKST 900. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LEINO, PENTTI – HERLIN, ILONA – HONKANEN, SUVI – KOTILAINEN, LARI – LEINO, JAAKKO – VILKKUMAA, MAIJA 2001: *Roolit ja rakenteet. Henkilöviitteinen allatiivi Biblian verbikonstruktioiden*. SKST 813. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LÖNNROT, ELIAS 1844: Muukalaisuudesta Suomessa. Suomi 1844. – Raija Majamaa (toim.), *Elias Lönnrot. Valitut teokset 3. Kirjoitelmia ja lausumia* s. 183–196. SKST 551. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1991.
- 1857: Kauppakamari ja maakamari uudesti suomennetut. Suomi 1857. – Raija Majamaa (toim.), *Elias Lönnrot. Valitut teokset 3. Kirjoitelmia ja lausumia*

- s. 271–298. SKST 551. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1991.
- MERIMAA, HEIDI 2002: *Adpositiot suomen vanhoissa kieliopissa*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopiston kieli- ja käännöstieteiden laitos.
- MURMANN, MAXIMILIAN 2018: *Inchoative emotion verbs in Finnish. Argument structures and collexemes*. Helsinki: Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-4192-7>.
- PAULASTO, HELI – KOLEHMAINEN, LEENA – KUMPULAINEN, MINNA – MERILÄINEN, LEA – RIIONHEIMO, HELKA 2014: *Interferenssi – termi tutkimussuuntausten törmäyksessä. – Virittäjä* 118 s. 408–434.
- RENVALL, GUSTAF 1840: *Finsk Språklära, Enligt den rena Vest-Finska, i Bokspråk vanliga Dialecten*. Åbo.
- RIIONHEIMO, HELKA 2007: *Muutoksen monet juuret. Oman ja vieraan risteytymisen Viron inkerinsuomalaisten imperfektinmuodostuksessa*. SKST 1107. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2013: Multiple roots of innovations in language contact. Evidence from morphological intermingling in contact between Ingrian Finnish and Estonian. – *Studies in Language* 37 s. 645–674. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- SALMI, HEIDI 2010: *Mikael Agricolan teosten kielen ala-, ylä- ja pää-vartaloiset adpositiot*. Turun yliopiston julkaisuja C 307. Turku: Turun yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-4506-1>.
- SCHMEIDLER, MARIE-ELISABETH 1970: Sprachliche Analyse des Matthäus-Evangeliums, Kapitel 1–2, in der Übersetzung von Michael Agricola. – *Congressus tertius internationalis fenno-ugristarum I* s. 362–368. Tallinn.
- SETÄLÄ, E. N. 1880: *Suomen kielen lauseoppi. Oppikirjan koe*. Helsinki: K. E. Holm.
- 1883: *Lauseopillinen tutkimus Koillis-Satakunnan kansankielestä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjapaino.
- 1892: *Finska språkets satslära till läroverkens tjenst*. Helsingfors: Söderström & c.o.
- SIIROINEN, MARI 2001: *Kuka pelkää, ketä pelottaa. Nykysuomen tunneverbien kielioppia ja semantiikkaa*. SKST 854. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SSA = *Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja I–III*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 62. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 1992–2000.
- SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia.
- Suomen murteiden sanakirja I–VIII*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 36. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 1985–2008.
- STRENG, ADOLF V. 1997: *Latinalais-suomalainen sanakirja*. SKST 196. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SÖDERWALL, K. F. 1891–1900: *Ordbok öfver svenska medeltids-språket*. Lund: Berlingska boktryckeri- och stilgjuteri-aktiebolaget.
- TARKIAINEN, VILJO – TARKIAINEN, KARI 1985: *Mikael Agricola, Suomen uskonpuhdistaja*. Helsinki: Otava.
- THOMASON, SARAH G. 2001: *Language contact. An introduction*. Washington, D.C.: Georgetown University Press.
- VISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Verkko-versio. Saatavissa: <http://scripta.kotus.fi/visk> URN:ISBN:978-952-5446-35-7. (30.8.2018.)
- VKS = *Vanhan kirjasuomen sanakirja*. I–II (A–K). Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 33. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus & Painatuskeskus/Edita 1985 ja 1994.